

Araştırma Makalesi/ Research Article

23b Numaralı Kırım Şer'iyeye Siciline Göre Cinayet, Yaralama ve Darp Vak'aları

Yunus Emre Özen*

(ORCID: 0009-0000-3093-5059)

Makale Gönderim Tarihi

16.11.2024

Makale Kabul Tarihi

21.05.2025

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Özen, Y. E., "23b Numaralı Kırım Şer'iyeye Siciline Göre Cinayet, Yaralama ve Darp Vak'aları", *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (Haziran 2025), 117-143.

APA: Özen, Y. E. (2025). 23b Numaralı Kırım Şer'iyeye Siciline Göre Cinayet, Yaralama ve Darp Vak'aları. *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 7(1) (Haziran 2025): 117-143.

Öz

Bu çalışma, XVII. yüzyılın sonlarında Kırım Hanlığı'nda işlenen ve şer'iyeye sicillerine kaydedilen suç vak'alarını ele almaktadır. Dönemin yargı, noter, idarî ve beledî işlemleri kadılık kurumu tarafından yürütülmüş, bu süreçler mahkeme kayıtlarında titizlikle belgelenmiştir. Kadı ve nâibleri tarafından tutulan bu kayıtlar, yalnızca hukukî süreçleri değil, aynı zamanda toplumun sosyal ve kültürel dinamiklerini de yansıtmaktadır. 1676-1681 yıllarına ait 23b numaralı Kırım şer'iyeye siciline dayanan bu çalışma, cinayet, yaralama ve darp gibi suç vak'alarına odaklanmaktadır. Mahkeme kayıtlarında yer alan ifadeler, suçun işleniş biçimlerinden faillerin ve mağdurların toplumsal konumlarına kadar pek çok ayrıntı sunarak dönemin adalet anlayışına ışık tutmaktadır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Programı, Türkiye, yemrezen41@gmail.com.
MA Candidate, Sakarya University, Institute of Social Sciences, Main Discipline of History, Discipline of Early Modern History, Turkey.

Çalışmada ele alınan veriler, Kırım toplumunun bireysel ve kolektif yaşamına dair önemli ipuçları sağlamakta, toplumsal yapının ve kültürel normların suç ve ceza bağlamında nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulguların, Kırım Hanlığı'nın sosyal tarihine dair daha derinlemesine bir bakış açısı sunması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Kırım Hanlığı, Şer'iyye Sicilleri, Hukuk, Sosyal, Suç.

Cases of Murder, Assault, and Battery According to the Crimean Shari'ah Court Register No. 23b

Abstract

This study addresses criminal cases recorded in the court registers (şer'iyye sicilleri) related to crimes committed in the Crimean Khanate at the end of the XVIIth century. Judicial, notarial, administrative, and municipal operations during this period were carried out by the kadı (judge) institution, and these processes were meticulously documented in court records. The records kept by the kadı and his deputies reflect not only legal proceedings but also the social and cultural dynamics of the society. Based on the 23b numbered Crimean court register from 1676 to 1681, this study focuses on crimes such as murder, assault, and battery. The statements in the court records provide many details, ranging from the manner in which the crime was committed to the social positions of the perpetrators and victims, shedding light on the understanding of justice in that period. The data examined in this study offer significant insights into the individual and collective life of Crimean society, revealing how the social structure and cultural norms shaped crime and punishment. The findings aim to provide a deeper perspective on the social history of the Crimean Khanate.

Keywords: Crimea, Crimean Khanate, Shari'ah Court Registers, Law, Social, Crime.

Giriş

Şer'iyye sicilleri, Osmanlı Devleti ve ona bağlı coğrafi bölgeler için tarihsel olayları, sosyo-ekonomik yapıları ve hukukî ilişkileri birinci elden belgeleyen önemli arşiv kaynaklarıdır. Bu çalışmada, 23b numaralı Kırım Şer'iyye Sicili incelenerek, XVII. yüzyıl Kırım Hanlığı'nda meydana gelen cinayet, darp ve yaralama vak'aları ele alınacaktır. Sicil kayıtlarında yer alan bu suçlar üzerinden, dönemin toplumsal yapısı,

adalet sisteminin işleyişi ve bireyler arası ilişkilerin nasıl şekillendiği analiz edilecektir.

Kırım Hanlığı'nda suç ve ceza uygulamalarına ilişkin daha önce çeşitli çalışmalar yapılmış olup, bu çalışmaların büyük bir bölümü şer'iyye sicilleri temel alınarak gerçekleştirilmiştir.¹ Literatürde, şer'î mahkemelerin işleyiş süreçleri ele alınmış, suç ve ceza konularında dönemin hukukî uygulamaları tartışılmıştır. Bununla birlikte, çalışmamızla bağlantılı olması nedeniyle Kırım Hanlığı dışındaki Osmanlı coğrafyasına odaklanan araştırmalar da dikkate alınmıştır.²

Bu çalışmada, suçların türlerine göre sınıflandırılması, belirli suçlar için uygulanan yaptırımlar ve bu yaptırımların niteliği ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Cinayet, yaralama ve darp gibi suçlar özel

¹ Sema Aktaş Sarı, Bir Kırım Şehri: Gözleve (1675-1700), Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2022, s. 81-102; Sema Aktaş Sarı, 3a-3b Numaralı, 1648-1679 Tarihli Kırım Kadiasker Defterlerine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2016, s. 46-47; Şahin Kılınç, 17 Numaralı Kırım Şer'iyye Sicili (H. 1084-1085/M. 1673-1674) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019, s. 45-51; Zeynep Özdem Köse, Kırım Hanlığı'nda Kölelik (1648-1699), Basılmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş 2017, s.136-141; Ömer Bıyık, Kırım'ın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774), İstanbul, 2014, s. 124-126; Yücel Öztürk, "Kazak Teriminin Kölelik Mefhumu ile İlişkisi Üzerine", JIEES, 2/2 (Aralık 2020), s. 561-564; Yücel Öztürk, Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe 1475-1600, Ankara, 2000, s. 159-165; Yücel Öztürk, Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım, İstanbul, 2015, s. 38-39.

² Eyyub Şimşek, "Şer'iye Sicillerine Göre 18. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaralama ve Cinayet Vak'aları", KİD, 15 (Nisan 2013), s.9-26; Mehmet Salih Erkek, "Osmanlı Mardin'inde Cinayet Vak'aları ve Cinayet Soruşturmaları Hakkında Bir Değerlendirme", BELLETEN, 77/279 (Ağustos 2013), s. 637-652; Mustafa Demir, 16. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Suç ve Suçlular: İstanbul Örneği, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2016, s. 46-57; Buse Çocuklu, XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayıntâb'da Suç ve Ceza, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2020, s. 45-67; Ahmet Erdoğan, Suç ve Ceza: Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezalar (1559-1609), Basılmamış Doktora Tezi, Sivas 2019, s. 40-142; Serap Babalar, Bursa'nın Sosyal Tarihi Kapsamında, 17.Yüzyıl Başlarında Kadı Sicillerinde Şiddet İçeren Suçlar ve Düşündürdükleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2015, s. 70-90; Ömer Berkin Aktan, İstanbul'da Suç: Toplum ve Devlet (1660-1665), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2024, s. 15-57; Burak Dinçergök, Osmanlı Manastır'ında Suç ve Ceza (1683-1718), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023 s.35-81; Önder Kosbatar, Osmanlı Antalya'sında Suç, Suçluluk ve Suçlular (19. Yüzyıl Ortası), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2019, s. 64-120.

başlıklar altında incelenmiş; mahkeme kayıtlarındaki dava örnekleri değerlendirilerek suçların kimler tarafından, hangi yöntem ve araçlarla, hangi mekânlarda ve hangi sebeplerle işlendiği gibi unsurlar üzerinden analizler yapılmıştır.

Kırım Hanlığı, Osmanlı himayesi altında olmakla birlikte, kendine özgü yerel dinamiklere sahip bir yönetim yapısını sürdürmekteydi. Bu durum, şer'îyye mahkemelerinde görülen davaların niteliğine de yansımaktadır. Çeşitli suç vak'aları üzerinden Kırım toplumunun sosyal ve hukukî yapısı, devletin bu suçlara karşı benimsediği tutum ve cezaî müeyyidelerin uygulanma biçimi çalışmanın temel odak noktalarını oluşturmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, 1676-1681 yıllarına ait 23b numaralı şer'îyye sicilinde kayıtlı suç olaylarını inceleyerek, Kırım Hanlığı'ndaki hukukî süreçler ve toplumsal düzenin işleyişi hakkında somut verilere ulaşmaktır. Bu doğrultuda, suç türlerinin toplum içindeki yeri, suçların sınıfsal ve ekonomik etkileri ve devletin adalet mekanizması üzerindeki rolü ayrıntılı olarak değerlendirilecektir. Sicil kayıtlarında yer alan bireysel ve toplumsal ilişkiler, dönemin adalet anlayışını yansıtan önemli unsurlar olarak ele alınacaktır.

Kırım Hanlığı'nda Mahkeme Sürecinin İşleyişi

XVII. yüzyılda Kırım şer'îyye sicilleri, yargı sisteminin önemli bir parçası olarak sosyal ve hukukî düzenin kayıt altına alınmasında hayati bir rol oynamıştır.³ Kırım Hanlığı üzerine yapılan araştırmalar, kadıların resmî bir kamu dairesi veya belirli bir mahkeme binası kullanmadığı bunun yerine kendi evlerinin bir bölümünde ya da ticaretin yoğun olduğu kervansaray, han ve çarşı gibi mekânlarda kiraladıkları birkaç odada yargılama işlemlerini gerçekleştirdiği yönündedir.⁴

Bireyler arasındaki uyuşmazlıklarda davacı mahkemeye başvurarak şikâyetini sözlü olarak kadıya iletirdi. Mahkemelerde sıkça kullanılan "ihkâk-ı hâkk" terimi, "hakların yerine getirilmesi" anlamına gelmekte

³ Kırım Şer'îyye Sicilleri, 23b/1-125.

⁴ Aktaş Sarı, age, s. 81-82.

olup bireylerin adalet talebini ifade etmekteydi.⁵ Kırım toplumunda, toplumsal statü farkı gözetmeksizin herkes haksızlığa uğradığını düşündüğünde hakkını talep edebilir ve bu talepler mahkemeye taşınabilirdi. Mahkemelerde adaletin sağlanması iki temel prensibe dayanıyordu: İlki işlenen suçun veya eylemin cezasız bırakılmaması; ikincisi ise bireye hak ettiği şeyin verilmesi, yani adaletin tecellî etmesiydi.⁶

Mahkemelerde kadı, davacının talebini dinledikten sonra gerekli yargı sürecini başlatır ve şikâyeti mahkeme defterine kaydederdi. Şikâyetlerin kaydedilmesiyle birlikte dava resmiyet kazanırdı.⁷ Ayrıca cinayet ve şüpheli ölüm vak'alarında gerekli görüldüğü durumlarda tetkik görevini kadı üstlenebilmekteydi. Olayın mahkemeye intikali üzerine, kadı veya kadı nâibi tarafından olay mahalline gidilerek keşif yapılır ve maktulün ölüm sebebi tespit edilirdi. Eğer cesette yaralanma gibi izlere rastlanırsa failleri tespit edilmeye çalışılır, olayın aydınlatılması için gerekli adımlar atılırdı.⁸ Davacı ve davalıdan, iddialarını desteklemek için şahitler bulmaları istenirdi.⁹ Mahkemeye getirilen şahitler, "tezkiye" adı verilen bir sorgulama sürecinden geçirilirdi. Bu süreçte, mahkeme tarafından görevlendirilen müzekkîler, şahitlerin dürüstlük ve tarafsızlıklarını araştırır ve değerlendirme sonucunu kadıya sunardı.¹⁰ Güvenilir bulunan şahitler, mahkeme huzurunda dinlenirdi. Mahkeme süreci boyunca, kadı hem şer'î hem de örfî hukuk kaidelerini dikkate alarak davayı değerlendirirdi.¹¹ Bazı durumlarda, "yemin" ve "nükûl" davaların seyrini etkileyen unsurlar arasında yer almaktaydı. Yemin, bir kişinin kararlılığını pekiştirmek ve

⁵ Mustafa Öztürk, "Osmanlı Hukukunda İhkâk-ı Hakk Kavramı", Türk Hukuk Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, ed. Adnan Dönderalp vd. (Ankara: Türkiye Adalet Akademisi, 2021), s. 551.

⁶ K. Ş. S., 23b/259a-1.

⁷ Aktaş Sarı, age, s. 276.

⁸ Ahmet Doğan, Kırım Bahçesaray'da Sosyo-Ekonomik Hayat (1700-1725), Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2022, s. 96-97.

⁹ Mehmet Caner Çavuş, 67 A 90 Numaralı (Onuncu Cilt) 1077-1080 (1666-1670) Tarihli Kadiasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1-70 Varak), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019, s. 24.

¹⁰ Fikriye Erkul, Osmanlı'da Kadılık, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2023, s. 90.

¹¹ Kılınç, age, s. 45.

başkalarını ikna etmek amacıyla Tanrı'nın adı veya sıfatlarını anarak yapılan bir eylemdi.¹² Mahkemelerde yemin, davanın sonucunu etkileyen bir delil olarak kabul edilse de hukuken bağlayıcı değildi; buna rağmen davanın kazanılmasında önemli bir araç olarak kullanılabiliyordu. Yemin etmeyi reddetme durumu ise "nükûl" olarak adlandırılırdı. Yemin teklif edildiğinde kişi yeminden kaçınarak yalancı durumuna düşmekten ve toplumsal meşruiyetini kaybetmekten korunabilirdi. Yemin etmeyi reddeden kişi, bazen cezaî sorumluluk altına girse de yemini reddetmeyi tercih edebilirdi. Ayrıca şer'î mahkemelerde yemin, bireylerin inançlarına bağlı olarak farklılık gösterirdi; Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlar farklı terminolojiler kullanırlardı.¹³ Dava duruşmalarında kadının kararı, mahkeme sürecine tanıklık eden ve "Şuhûdü'l-Hâl" olarak bilinen kişiler tarafından gözlemlenir, kayda geçirilirdi. Mahkeme görevlilerinden veya bir önceki davanın taraflarından oluşabilen Şuhûdü'l-Hâl, sürecin adil ve usule uygun olduğuna dair teyit vererek davanın sonuçlandırılmasına katkı sağlardı. Ayrıca, bu uygulamanın amacı mahkemenin halka açık şekilde yapıldığını kanıtlamak, evrakların kaybolması durumunda başvurulacak şahitleri sağlamak ve gerektiğinde bilgi kaynağı olarak kullanılabilecek kişileri hazır bulundurmaktır.¹⁴

Cinayet Vak'aları

İncelediğimiz cinayet vak'alarından biri, Müslüman bir kadının öldürülen kocası ile ilgilidir. İnci Bike isimli bir kadın, kocası İvaz'ın öldürülmesi üzerine Ali Kılıç'ı vekil tayin ederek mahkemeye başvurmuştur. Kadınların bizzat şer'î mahkemeye başvurmasında bir engel bulunmamaktaydı. Bazı durumlarda kadınlar şer'î mahkemeye başvurmak için vekâlet verebilmekteydi. Vekil Ali Kılıç, mahkemeye gelerek Cangazi oğlu Mehmet'in kadının kocası İvaz'ı yumruklayarak öldürdüğünü ifade etmiş ve mahkemeden Mehmet'e sorulmasını istemiştir. Olayın nasıl ve neden gerçekleştiği hakkında bir bilgiye

¹² Ertuğrul Boynukalın, "Yemin", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/417.

¹³ Aktaş Sarı, age, s. 87-89.

¹⁴ Hülya Taş, "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki "Şuhûdü'l-Hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?", Bilig, 44 (Haziran 2008), s. 29-38.

ulaşamamaktayız; ancak mahkeme, öldürülenin diyeti yani kan parasının İnci Bike'ye Mehmet tarafından ödenmesine hükmetmiştir.¹⁵ İslam hukukuna göre, "diyet" uygulaması bir bireyin haksız yere öldürülmesi, yaralanması veya sakat bırakılması halinde verilen ceza ve kan bedelini ifade etmekteydi. Kan bedeli, mağdur veya yakınlarına mal veya para şeklinde ödenebilmekteydi. Kasten adam öldürme ve yaralama suçlarında kisasın herhangi bir nedenle uygulanamaması halinde bedel, kasten öldürme ve yaralama dışındaki öldürme ve yaralama suçlarında ise aslî ceza olarak devreye girmektedir.¹⁶

Cinayet vak'alarında diyet talebi ve tanık ifadeleri, sıklıkla başvurulmuş yöntemler arasında yer almıştır. İki aşamalı olarak gerçekleşen bu örnekte davacıların ve tanıkların sunduğu bilgiler dava seyrini belirleyici bir rol oynamıştır. Ayrıca İslam hukukuna göre en az iki erkek veya bir erkek ile iki kadın şahit gerekliliği bulunduğundan bu şartların kayıtlarda yerine getirildiği görülmektedir.¹⁷ Rusli ve oğlu Abdulkadir evlerinin reisi olan Kurban Ali Müezzin'in cinayete kurban gitmesi üzerine bizzat mahkemeye başvurmuştur. Kurban Ali'nin unvanı bize ne iş yaptığı hakkında bilgi vermektedir. Davacılar Eş-Şeyh Mehmet oğlu Abdulkadir'in evlerinde misafirken baltayla Kurban Ali'yi öldürdüğünü söylemiş ve bunun karşılığında diyet talep etmiştir. Abdulkadir ise kendisine isnat edilen suçu reddetmiştir. Bunun üzerine olayın kanıtlanabilmesi için müslim ahaliden Han Timur ile Akabirdi isimli kişiler şahitlik yaparak Abdulkadir'in suçlu olduğunu beyan etmiştir. Mahkeme şahitlikleri kabul edip kayıt altına almıştır.¹⁸ Dava ile ilgili diğer kaydın hemen ardından yazılması, muhtemelen davanın ayrı ayrı ele alınmasının gerekli görüldüğünü göstermektedir. Köy ahalisinden altı kişinin adı geçmekte ve Kurban Ali'yi öldürenin Abdulkadir olduğu tespit edilmesinden ötürü herhangi bir davalarının

¹⁵ K. Ş. S., 23b/236b-2.

¹⁶ Kisas: Cinayet veya yaralama suçunu işleyen kişinin, işlediği fiile eşdeğer bir cezaya tabi tutulması. Kisas ve diyetle ilgili başka örnekler için bkz., İlhan Bulut, "İslam ve Osmanlı Ceza Hukukunda Hataen Öldürme Suçu", YHDB, 1 (Şubat 2018), s. 47.

¹⁷ Yaşar Yiğit, "İslâm Ceza Hukukunda Kadınların Şahitliği", MDAD, 1/1 (Mayıs 2001), s. 80.

¹⁸ K. Ş. S., 23b/202b-5.

kalmadığı kaydedilmiştir.¹⁹ Osmanlı hukukunda faili meçhul bir cinayet durumunda o yerin köy veya mahalle sakinleri sorumlu tutulabilmekteydi. Katilin kimliği tespit edilemediği takdirde “kasâme” uygulanır ve diyetin ahali tarafından ödenmesi gerekirdi.²⁰

İbrahim isimli kişi, mahkemede otuz altın değerindeki bir kazağın²¹ Kamra Köyü’nün merasında öldürüldüğünü, ardından bir yere nakledildiğini belirterek köy ahalisinden diyet talebinde bulunmuştur. Kayıтта köy sakinlerinden müslim ve gayrimüslimlerin isimleri zikredilmiştir. İbrahim, söz konusu vak’anın mahkeme tarafından soruşturulmasını istemiş ve talebi kabul edilmiştir. Davada, arabulucuların aracılık etmesiyle köy ahalisi İbrahim’le otuz altına sulh gerçekleştirmiştir.²² Şer’î mahkemelerde “musâlaha” uygulaması, zaman zaman başvurulmuş bir çözüm yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Musâlaha, taraflar arasındaki bir anlaşmazlık veya çatışmanın çözülmesi amacıyla yapılan müzâkereleri ifade etmektedir. Bu bağlamda, “muslihûn” olarak adlandırılan arabulucular hem mahkeme öncesinde hem de dava sürecinde devreye girerek taraflar arasındaki uzlaşmayı sağlamaya çalışmaktaydı. Bu kişiler tarafların akrabası, komşusu veya yakınları olabileceği gibi toplumda itibar gören ve güvenilir şahıslardan oluşabilmekteydi. Kırım toplumunda sulh, müslim ve gayrimüslimler arasında yaygın bir çözüm yolu olmuş ve toplumsal ilişkilerin düzenlenmesine katkı sağlamıştır.²³

Seyyit Gazi Efendi vasî olarak atandığı Mahmut’un ölümünden dolayı mahkemeye başvurmuştur.²⁴ Abdulhalim, Mustafa, Murat Gazi,

¹⁹ K. Ş. S., 23b/202b-6.

²⁰ Kasâme: Fâilin kesin delille belirlenemediği bir cinayet işlendiğinde suç mahallinden sınırlı sayıda bir topluluğun haklarındaki suç isnâdını defetmek veya maktulün yakınlarının suç isnâdında bulunmak amacıyla mahkeme huzurunda yaptığı özel yeminlerin adı. Bkz., Hadi Sağlam, “İslâm Hukuku Tarihinde Faili Meçhul Cinayetler Meselesi (Kasâme Müessesesi)”, E-Akademi Dergisi, 108 (2011), s. 4.

²¹ Şer’iyye sicillerinde geçen “kazak” tabiri etnik kimlikten ziyâde köle statüsünü ifade etmektedir. Daha fazla ayrıntı için bkz., Öztürk, agm, s. 570.

²² K. Ş. S., 23b/192a-2.

²³ Mehmet Ali Türkmenoğlu-Duygu Göklü, “Osmanlı Klasik Döneminde Arabuluculuk, Uzlaşma ve Muslihûn’un Konumu”, IOCSSR, 2 (2020), s. 151-161; K. Ş. S., 23b/192a-2.

²⁴ Halil Cin-Ahmed Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul, 2017, s. 460.

Ahmet, Murat, Hacı Gazi ve Abdullah isimli kişilerin Mahmut'u ortaklaşa boğarak öldürdüğünü iddia etmiştir. Olayın nerede gerçekleştiği hakkında bir bilgi verilmemiştir. Mahkemeden sorulması istendiğinde ise davalılar inkâr etmiştir. Davacıdan kanıt istenmesine karşılık, arabulucular devreye girerek her birinin kırk kuruş ve ayda birer altın verme şartıyla sulh yapılmıştır.²⁵

Başka bir cinayet davasının üç aşamada çözümlendiğine rastlamaktayız. Şahbaz Çelebi kendi evinin kible yönündeki bahçesinde kayınvalidesi Ayşe'nin boğularak öldürüldüğünü mahkemede ifade etmiştir. Olay mahallinde kadının keşif yaptığı da kayıtlar arasında yer almaktadır. Osmanlı hukukunda kadı ve yardımcıları, bazı olayların aydınlatılabilmesi için bizzat keşif görevinde bulunabiliyordu.²⁶ Şahbaz Çelebi, kayınvalidesinin mirasçısının himayesinde bulunan kızı Emine olduğunu belirterek diyet ödenmesi halinde kendisine verilmesini istemiştir. Mahkemede ismi geçen köy ahalisinden herhangi bir davalarının olmadığı yönünde kayıtlara geçilmesini söylemiştir.²⁷ Davanın ikinci aşamasında, mahkeme huzuruna getirilen sanıklar olayın durumunu farklı bir boyuta taşımıştır. Orta boylu, sarı benizli ve mavi gözlü Vasil isimli değirmenci ile uzun boylu, mavi gözlü ve sarı benizli Devlet isimli câriye efendileri Şahbaz'ın emriyle Ayşe'yi geceleyin boğduklarını itiraf etmiş ve bu ifadeler mahkemece kayıt altına alınmıştır. Kırım'da köleler farklı isimlerle de belirtilebiliyordu. Değirmencinin ünvanı kişinin mesleğini belirttiği gibi câriyenin yanında zikredilmesi ve fizikî özelliklerinin tarif edilmesi onun köle statüsünde olduğuna işaret etmektedir.²⁸ Maktul Ayşe hakkındaki son bilgilere bu olaylardan iki ay sonrasına ait bir kayıta rastlanmaktadır. Bu sefer Ayşe'nin eşinin Akkirmanlı Murtaza olduğu ortaya çıkmış ve mahkemede kölelerin efendisi Şahbaz'dan diyet talep etmiştir. Vasil ve Devlet hapiste tutulmaktadır. Şahbaz, Ayşe'nin Akkirmanlı Murtaza'ya

²⁵ K. Ş. S., 23b/191b-8.

²⁶ Betül Kayar, "Osmanlı Yargı Teşkilatında Naib", YBHD, 1 (Şubat 2020), s. 228.

²⁷ K. Ş. S., 23b/186b-1.

²⁸ K. Ş. S., 23b/184a-2.

olan mehir borcuna karşılık, verâset yoluyla sahip olduğu hakkından vazgeçerek taraflar arasında bir anlaşmaya varmıştır.²⁹

Nogay Bike'nin eşi Ömer'in ölümüne dair adalet arayışı, farklı inanç gruplarının ticari ilişkileri ve şer'î hukuk uygulamaları açısından ilginç bir vak'ayı mahkemeye taşımıştır. "Bike" Kırım'da kadınlara ithafen kullanılan sıfatlardan biriydi. Nogay, eşi Ömer'in iki sene önce Çerkes memleketinde Bazadak isimli köyde Ermeni asıllı Yani ile birlikte bir türbe inşa ettiklerini ve bu işten elde ettikleri ücreti ortaklaşa aldıklarını ifade etmiştir. Gayrimüslimler ile müslimlerin ortak olarak iş yapabildiğini buradan görmekteyiz. Türbe inşaatından sonra aldıkları ücretle iki esir satın almışlar. Yani, esirlerden birini satın, satışından elde ettikleri ücretin yarısını vermiş, diğer esirin satışından gelen yirmi altını ise kendi zimmetine geçirmiştir. Nogay'ın ifadesine göre bundan ötürü Yani, Ömer'i öldürmüştür; mahkeme tarafından Yani'ye sorulduğunda ise itiraz etmiştir.³⁰ Osmanlı şer'î hukukuna göre tanıkların yetersiz olduğu durumlarda davalıların yemin etmesi yoluna gidilirdi. Müslimler ve gayrimüslimler, kendi inançlarına uygun şekilde yemin etmek durumundaydılar.³¹ Olayla ilgili herhangi bir somut delil bulunmaması nedeniyle davalıya kendi dinî vecibeleri doğrultusunda yemin ettirilmiştir.³⁰ Şer'î mahkemede, gayrimüslimlerin kendi dinine göre verdiği yeminin geçerli olduğunu görmekteyiz.³²

Bir mahkeme kaydı, Gözleve yolunda gerçekleşen trajik bir ölümün ardından, Arslan Bey'in mahkemeye başvurusu sonucunda açılan davayla alakalıdır. Arslan Bey, kardeşi İslam'ın Gözleve'ye giderken göğsünden kurşun yarası alarak Sefer'in Kenan isimli kölesinin yanında ölü bulunduğunu iddia etmiş ve bu nedenle diyet talebinde bulunmuştur. Kenan'a sorulduğunda arabacı vasfıyla İslam ile birlikte olduğunu, İslam'ın elinde ağzı dolu bir kol tüfeği bulunduğunu ve bir şekilde tetiğe dokunmasıyla göğsüne doğru ateş aldığını, ardından

²⁹ K. Ş. S., 23b/166b-1.

³⁰ K. Ş. S., 23b/179b-4.

³¹ Gülden Sarıyıldız, "Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi" YDTA, 1 (Şubat 2013), s. 251-252.

³² Turan Açık, "Yeminin İki Yüzü: Vicdanı ve Toplumsal Kanaat Arasında Osmanlı Bireyi", History Studies, 5/2 (March 2013), s. 11.

arabadan dışarı savrulduğunu, alakasının bulunmadığını ifade etmiştir. Mahkeme, Arslan Bey'den kanıt talep etmiş; bunun üzerine Arslan Bey, Şaban ve Aştaki adlı iki tanığı getirmiştir. Tanıkların şahitlikleri kabul edilerek kayıt altına alınmıştır. Kölenin akıbetinin ne olduğunu tam olarak bilmemekteyiz.³³ Sahibi tarafından kovulduğunu tahmin edebiliriz. Kırım'da köle sahiplerinin köleleri suç işlediklerinde onlara ceza verebildiği düşünülmektedir.³⁴

Kırım'da gayrimüslimlerin köle sahibi olabildiğini³⁵ gösteren bu vak'ada Bahçesaray kazası Ermeni Mahallesi'nde ikamet eden Avdek, öldürülen kölesi için mahkemeye müracaat etmiştir. Şehirlerde gayrimüslimlerin yoğun olarak bulunduğu mahalleler bulunmaktaydı. Kölelerin isimlendirilmesinde farklı uygulamalara rastlanmaktadır. Burada köleden "abd" olarak bahsedildiğini görmekteyiz. Vak'amıza dönersek Avdek, kölesini Divangözü Köyü yakınlarında bulunan arazisinde öldürülmüş olarak bulduğunu ifade etmiş ve mahkemeden zikredilen yere gidilip olayın araştırılmasını istemiştir. Çotkara ve Atalık köylerinden İbrahim Atalık, Halil Emeldaş³⁶, Mehmet Gazi Sofi, Abdurrahman Emeldaş, Kart Hoca ve Kaplan Mirza olayı araştırmak üzere olay yerine intikal etmiştir. Tanıklar, orta boylu, sarı saçlı ve sarı sakallı kölenin, sol tarafında iki farklı yerden ve ensesinden bıçak yaraları ile öldürüldüğünü tespit etmiş ve incelemeler tamamlandıktan

³³ K. Ş. S., 23b/176b-3.

³⁴ "Muhtemelen sahibi tarafından işlerini sadakatle yapması noktasında cezalandırılmış olunmalıydı." Daha fazla ayrıntı için bkz., Zeynep Özdem Köse-Faruk Söylemez, "Kırım Hanlığı'nda Kölelerin İstihdam Alanları (17. Yüzyılın İkinci Yarısı)", GAÜNSBD, 19/1 (Ocak 2020), s. 143.

³⁵ "Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin Müslüman olmayan köle ve câriyeleri istihdam etmelerine izin verilmekle birlikte tarihi süreç içinde bu konuda farklı uygulamalar olmuştur." Bkz., Ali İhsan Karataş, "Bursa Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Köleliğe Bir Bakış", İSTEM, 9 (Aralık 2007), s. 140.

³⁶ Emeldaş: Kelime kökeni itibarıyla "sütkardeş" anlamına gelmekte olup, Türk ve Tatar kültürlerinde kullanılan bir terimdir. Kırım üzerine yapılan çalışmalar, emeldaşların Kırım Hanlığı'nda önemli siyasi ve sosyal bir role sahip olduğunu düşündürmekte; bu ismi taşıyanların hanın yakınında yer alan, diplomatik ve askeri görevler üstlenen kişiler olabileceği ileri sürülmektedir. Değişik versiyonları için bkz., Serkan Acar, "Türk Tatar Hanlıklarında İmıldaşlık (Sütkardeşlik)", Altay Toplulukları Aile ve Aile Değerleri, ed. İlhan Şahin vd. (İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği, 2019), s. 92-99.

sonra mahkemeden defin işlemlerine izin verilmiş, cenazesi defnedilmiştir.³⁷

Mankub kazası Gavri Köyü'nden Fatma, Şeyheli kazası Merket Köyü'nden Sefer Şah'ın, eşi Can Arslan'ı bıçakla öldürmesinin ardından mahkemeye başvurarak kısas uygulanmasını talep etmiştir. Ancak arabulucuların devreye girmesiyle birlikte taraflar arasında yetmiş altın karşılığında sulh sağlanmıştır. Fatma, bu sulh kapsamında beş altın aldığını kalan altmış beş altının ise on gün içerisinde ödeneceği konusunda anlaşmaya varıldığını belirtmiştir. Taraflar arasında diyet dışında başka bir davanın olmadığı mahkeme kayıtlarına geçmiştir. Yine kısasın diyet uygulamasına dönüştürüldüğü bir sonucu görmekteyiz.³⁸

Farklı bir davanın iki aşamada kayıtlara geçtiğini görmekteyiz. Çeterlik kazası Nayman Köyü'nden Mehmet Mevla, Yusuf isimli kölesinin Nayman ile Kayat köyü arasında başsız bir şekilde ölü bulunması şikâyetiyle mahkemeye gelmiştir. Vak'ada biri hariç kölelerden "kazak" olarak bahsedilmiştir. Mehmet Mevla, mahkemede Murtaza Mevla'nın İstefan ve Kutlu Çora isimli kölelerinden, Devin Akay'ın Devingeldi kölesinden ve Tatu'dan diyet talebindedir. Bu ismin yazılması ya köle ya da âzâd kimse olabileceğine işaret etmektedir.³⁹ Mehmet Mevla, kendi köyü halkından ve diğer köy sakinlerinden herhangi bir dava veya anlaşmazlığının olmadığını kayıtlara geçmesini istemiştir. "Mevla" sıfatı köle sahiplerine hâiz bir unvandır.⁴⁰ Yaklaşık yirmi beş gün sonra mahkemede, iki şahit aracılığıyla Murtaza Mevla'nın Bay Terek'e vekâlet verdiğini anlaşılmaktadır. Mehmet Monla, Bay Terek karşısında daha önceki bir duruşmada davalıların suçu inkâr ettiğini; ancak kendisinin şahitler aracılığıyla suçu

³⁷ K. Ş. S., 23b/171b-3.

³⁸ K. Ş. S., 23b/155a-6.

³⁹ "Tatu bin Abdullah" ifadesi, bu kişinin kölelik statüsünde iken İslam'ı kabul etmiş olma ihtimalini akla getirmektedir. Zira, köleler İslamiyet'i kabul ettiklerinde, Müslüman adlarının yanında baba adı yerine genellikle Abdullah ismini alır. Ayrıca, kölelerin babalarından köle olarak doğmuş olmaları durumunda da bu tür bir isimlendirme yapılabiliyordu. Bkz., Halil Salihlioğlu, "Onbeşinci Yüzyılın Sonu ile Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri", ODTÜGD, Özel Sayı (1979-1980), s. 84.

⁴⁰ K. Ş. S., 23b/147b-2.

kanıtlayarak kayıtlara geçirdiğini ifade etmiştir. Ardından taraflar arasında elli altına sulh yapıp hüküm kaydedilmiştir. Buna ilaveten bir önceki davaya nazaran Mehmet için “Monla” olarak yazıldığı fark edilmektedir. Bu da günümüzde “Molla” şeklinde yazılan ve telaffuz edilen sıfatın XVII. yüzyıldaki biçimini göstermektedir.⁴¹

Samarcık kazası Toklucuk Köyü sakinlerinden Bay Timur'un oğlu Aşakay Divân, Katıbat Hasan ve karısı Zahide mahkemeye başvurmuştur. Davacılar, Hüseyin'in Bay Timur'u bıçakla karnından yaralayarak öldürdüğünü söylemiş ve diyet talebinde bulunmuştur. Hüseyin'e sorulduğunda suçunu itiraf etmiştir. Mahkeme tarafından kısas cezası verilecekken Aşakay'ın Hüseyin'i affetmesiyle diyet olarak değiştirilmiş ve kaydedilmiştir.⁴²

Karasu Tomak kazasına bağlı Doğanaş Köyü sakinlerinden Çağla, Merziye, Aş Mehmet, Kutay ve Özek isimli kız ve erkek çocukların babalarının öldürülmesinin ardından vasî atanan Abdulgani Efendi mahkemede adları Semen olan iki kölenin Abdurrahman'ı balta ile kasten yaralayıp öldürdüğünü beyan etmiş ve soruşturulmasını talep etmiştir.⁴³

Kutlu Şah'ın öldürülme vak'ası, Karakurt kazası Baygeldi Köyü sakinlerinden Gökçe, İslam Sofi kızı Sahibe ve Sefer kızı Sahibe isimli kadınların miras ve velayet hakkıyla ilgili bilgiler vermektedir. Gökçe, öldürülen kişinin annesi olup, Sâhibe isimli iki kadın ise eşleridir ve vekâletini Arslan üstlenmiştir. Arslan mahkemeye gelip Allahvirdi Sofi oğlu Kaplan'ın Kutlu Şah'ı bıçakla göğsünden yaralayarak öldürdüğünü söylemiş ve soruşturulmasını istemiştir. Kaplan ise suçlamaya itiraz etmiştir. Ancak Şeyh İbrahim Efendi, Musay Hoca, Hasan, Hac Kaplan, Göki isimli ileri gelen kişiler Kaplan'ın daha önceden “bıçak ile ben öldürdüm” diye söylemiş olduğuna şahitlik yapmıştır. Vârislerinden yaşça büyük olanların kısas talebi dikkate alınarak kısasen öldürülmesi kararlaştırılmıştır. Osmanlı hukukunda, hukukî işlem yapabilmek için fiili ehliyet şartlarından biri kişinin buluğ (ergenlik) çağına girmiş

⁴¹ K. Ş. S., 23b/145b-4.

⁴² K. Ş. S., 23b/145b-1.

⁴³ K. Ş. S., 23b/138a-2.

olmasıydı.⁴⁴ İncelediğimiz vak'alar içinde, bu kaydın hüküm açısından tek olması onu özel kılmaktadır.⁴⁵

Yaralama Vak'aları

Günlük hayatta bazen sıradan gibi görünen nesnelerin ne kadar tehlikeli olabileceğini gözler önüne seren bir vak'anın iki merhalede kaydedildiğine rastlamaktayız. Mangut kazası Semenkonrat Köyü'nden Esen Gazi Sofi, Bay Mehmet'in kardeşi Bölek'i altmış gün önce ense kısmından yaraladığı şikâyetiyle mahkemeye gelmiştir. Yaralama aleti olarak ayakkabı topuğuna çakılan demiri kullanmıştır. Yaralama sonucu Bölek, otuz iki gün boyunca yatakta kalmış, iyileşemeyerek ölmüştür. Soruşturulması istendiğinde davalı suçu inkâr etmiştir. Kurman Ali Sofi, Mehmet Sofi, Mevlüt ve Abdullah isimli kişiler mahkemede Bay Mehmet'in suçlu olduğuna dair şahitlik yapmış ve bu ifadeler kabul edilip kaydedilmiştir.⁴⁶ Davanın ikinci kaydında, Bölek'in vârisi olarak geride kardeşi Kebir Esen Gazi ve karısı Ersele kalmıştır. Kayıta "Esen Ali" olarak geçmekte, ancak bu ismin "Esen Gazi" olabileceğini düşünmekteyiz. Bay Mehmet ile diyet için yüz kuruşa sulh olup kalan haklardan feragat etmiştir.⁴⁷

Bahçesaray kazası Sulukuba Mahallesi'nden Resul, sipahilerden İbrahim isimli kişiden şikâyetçi olmuştur. Bir gün önce bıçak ile sol dizinin altına vurup yaraladığını ifade etmiştir. Ancak İbrahim suçlamayı inkâr eder. Davacı tarafından mahkemeye getirilen Abdulkadir ve Sefer Gazi adlı şahitler, İbrahim'in suçlu olduğunu doğrulamıştır.⁴⁸

Bir başka ilginç yaralama vak'asına karı kocanın karıştığına şahit olmaktadır. Yaralının vekâleti Kapucubaşı Murat Gazi Ağa ve Ahmet El-Bevvab'ın şahitlikleriyle Muharrem Sofi'ye verilmiştir. Vekil, aynı köyden Musa Sofi ve karısı Rukiye'nin Selamet'i sağ tarafının göğüs altından bıçakladığını söylemiştir. Yaralı halde evde yatmakta olduğunu

⁴⁴ Mücahit Çolak, "İslâm Hukukunda Ceza Ehliyeti Açısından Yaş Küçüklüğü", AÜİFD, 35 (Haziran 2011), s. 106.

⁴⁵ K. Ş. S., 23b/137b-5.

⁴⁶ K. Ş. S., 23b/136a-1.

⁴⁷ K. Ş. S., 23b/136a-2.

⁴⁸ K. Ş. S., 23b/245a-5.

da ekleyip sorulmasını talep etmiştir. Musa Sofi suçlamaları reddetmiş ancak karısı Rukiye, Selamet'in kendisine taciz amaçlı saldırması üzerine adamı bıçakladığını ifade etmiş ve mahkeme tarafından kaydedilmiştir.⁴⁹ Musa Sofi'nin suçlamaları reddetmesi, dönemin itibar kaygısı ve toplumsal normların bireyler üzerindeki güçlü etkisini yansıtmaktadır. Mahkemenin ise bu ifadeleri dikkate alması dönemin adalet sisteminin toplumsal rol ve ahlaki hassasiyetler karşısındaki yaklaşımını anlamak açısından önemli bir ipucu sunmaktadır.

Bahçesaray sakinlerinden Abdulveli, mahkemede Mahmut'u kendisinin üç tane dişini hançer ile vurup söktüğü gerekçesiyle şikâyet etmiştir. Kısas hükmü verilmesi sonucunda diyet parası on dört kuruşunu teslim aldığı ve sulh yaptığını ilan etmiştir.⁵⁰

Müteakip bir yaralama davası iki aşamada çözümlenmiştir. Bahçesaray'da Hüseyin Bölükbaşı Mahallesi'nden Mehmet ve diğer mahalle sakinleri mahkemeye başvurmuştur. Bir önceki gün akşam saatlerinden önce Hasan'ın Ali isimli kişiyi bıçakla yaraladığını, bunun sonucunda yaralı halde yatakta yattığını ifade etmişlerdir. Araştırılması talebi üzerine Ali'nin yanına gidildiğinde vücudunun sol yanında, yüzünde ve kulağında yara izleri tespit edilmiştir. Ali'ye sorulduğunda yüzü ile kulağının ağaç ve kılıçla önce Seferşah, sonra Hasan tarafından bıçakla yaralandığını ve davasının yalnızca bu iki kişiye olduğunu ifade etmiştir.⁵¹ Davanın ikinci aşamasında, Mustafa ve Mahmut'un şahitlikleriyle Ali'nin vekâleti Mehmet'e verilmiştir. Vekil, yaralamanın Hasan'a sorulmasını istediğinde, Hasan suçu inkâr etmiştir. Akçurak'ta imâm Can Timur ve hâtib Mustafa mahkemede şahitlik yaparak Hasan'ın suçlu olduğunu doğrulamış ve mahkeme tarafından şahitlikleri kabul edilip kaydedilmiştir.⁵²

El-Hac Arslan Ağa Hanı'nda kalan ve yaralı halde bulunan Engürülü Bayram Beşe vekâletini İsmail Beşe ve Mustafa Beşe şahitlikleriyle Süleyman Beşe'ye vermiştir. Vekil, El-Hac Şaban Beşe isimli kişinin

⁴⁹ K. Ş. S., 23b/248b-5.

⁵⁰ K. Ş. S., 23b/230b-6.

⁵¹ K. Ş. S., 23b/231b-5.

⁵² K. Ş. S., 23b/231b-6.

Bayram Beşe'yi kasten sol ayağını sikkîn⁵³ ile yaraladığını ifade etmiştir. Karşılığında Şaban Beşe'nin tabib akçesi altı kuruşunu teslim alıp aralarında sulh gerçekleşmiş ve mahkemece kayıt altına alınmıştır.⁵⁴

Bahçesaray kazası Boğdan Mahallesi'nden Tohtar Gazi yine aynı mahalleden Hakçaldı Mustafa'nın oğlu Murtaza'dan şikâyetçi olmuştur. Tohtar Gazi, Murtaza'nın kendisinin sağ ayağının topuğuna balta ile vurup yaraladığını, yere basamadığını ve yürürken zorlandığını beyan etmiştir. Kayıttaki bilgilerden, Murtaza'nın bu olay sebebiyle firar ettiği anlaşılmaktadır. Tohtar Gazi, Murtaza'nın babası Mustafa'dan bir kuruş ile sulh olduğunu ve sonradan ayağının aksak kalması halinde bile dava etmeyeceğini belirtmiştir.⁵⁵

Farklı bir yaralama davası iki aşamada kayıtlara geçmiştir. Çongar kazasından Aştımur, mahkemede Barış Ağa'dan şikâyetçi olmuştur. Babası Karaca Sofi'yi Barış Ağa sol omuzundan okla vurup yaralamıştır. Yaralı halde yedi gün geçince ölmüştür. Soruşturulmasını talep ettiğinde Barış Ağa suçu inkâr etmiştir. Tanık olarak dinlenen Bayram Ali Monla ve Şah Mehmet Hoca, Barış Ağa'nın "Ok ile ben vurdum, bu yaradan dolayı bir diyet durumu olursa sorumluluğu bana aittir" dediğine şahitlik etmiş ve mahkemece şahitlikleri kabul olup kayıt altına alınmıştır. Farklı suç aletlerinden biri olarak okun kullanıldığını rastlamaktayız.⁵⁶ Ayrıca Aştımur'un kendisiyle alakalı farklı bir şikâyetin de kaydın altında yer aldığını belirtmekte fayda vardır. Esen Polat isimli bir kişi, Aştımur'u salıncaktayken çekip düşürmüştür. Sağ kolu kırılan Aştımur, Esen Polat'tan sorulmasını talep etmiştir. Suçlamayı reddetmesi üzerine tanıklardan Can Timur ve Birdan Bay şahitlik yaparak Aştımur'un ifadesini doğrulamıştır.⁵⁷ Yaralama davasının ikinci safhasında, Karaca Sofi'nin küçük oğlu Aştımur ve küçük kızı Babak'ın vekâleti Uraz'a verilmiştir. Vekil, mahkemede diyet için Barış Ağa'dan altı yüz doksan sekiz kuruş elli iki akçe değerinde üç esir, on beş hayvan ve elli sekiz koyunu teslim alıp sulh olunduğunu belirtmiştir. Sorulması

⁵³ Sikkîn: Bıçak. Bkz., *Kubbealtı Lugatı*, "Sikkîn" (Erişim 30 Nisan 2025).

⁵⁴ K. Ş. S., 23b/229a-4.

⁵⁵ K. Ş. S., 23b/213a-3.

⁵⁶ K. Ş. S., 23b/211b-3.

⁵⁷ K. Ş. S., 23b/211b-4.

üzerine, Barış Ağa da bu durumu onaylamış ve aralarındaki sulh kayıt altına alınmıştır. Davada diyet bedelinin aynî olarak bahsedilmesi dikkate değer bir durumdur.⁵⁸

Monla Gani Halife'nin vekâleti Muhyiddin Çelebi ve Umur Ali Halife isimli kişilerin şahitlikleriyle Mehmet Ali Halife'ye verilmiştir. Vekil, Hacı Cihanguşa isimli kişinin Monla Gani Halife'yi bıçak ile sol yanından yaraladığını ifade etmiş ve mağdurun yaralı halde hala yatmakta olduğunu belirtmiştir. Soruşturma talep edildiğinde davalı suçu kabul etmiş ve mahkeme olayı kaydetmiştir.⁵⁹

Bir başka kaydın üç aşamada kaydedildiğine şahit olmaktayız. Mahkemeden talep edilmesi üzerine araştırma için Mehmet Can'ın yanına gidildiğinde yaralı olduğu tespit edilip kaydedildiği görülmektedir.⁶⁰ İkinci aşamada, Mehmet Can'ın eşi Siyavuş, kız kardeşleri Emine ve Abide isimli kadınlar mahkemeye başvurarak Sefer Ali'den şikâyetçi olmuştur. Sefer Ali, Mehmet Can'ın başının sol tarafına tahta parçasıyla şiddetli bir şekilde vurarak yatalak olmasına sebep olmuştur. Davacılar, yaranın vücuda sirâyet etmesiyle öldüğünü belirtmiş ve Sefer Ali'den diyet talep etmiştir. Soruşturma sonucunda Sefer Ali suçu kabul etmiş ve mahkeme tarafından kaydedilmiştir.⁶¹ Dava ile ilgili son safhada, Sefer Ali'nin suçtan dolayı hapse atıldığını anlamaktayız. Elinde bulunan mülkünün diyet olarak verildiğine Şah Timur Mirza ve Cumali isimli kişiler şahitlik yapmıştır. Devin Ali, kardeşi Sefer Ali'ye şahsen kefil olarak hapisten çıkarmıştır.⁶²

Müteakip dava bir yaralama vak'asıyla ilgilidir. Ahmet tarafından yaralan Hızır hakkını dava etmek için Dost Mehmet'in kendi vekili olarak atanmasını istemiş ve talebi kabul edilmiştir. Dost Mehmet, mahkemede Ahmet isimli kişinin Hızır'ı kendi evinde bıçakla vücudunun çeşitli yerlerinden yaraladığını ve Hızır'ın artık yataktan kalkamayacak bir durumda olduğunu söylemiştir. Vekil, Ahmet hariç mahallenin halkı ve diğerlerinden davaları olmadığını belirtmiştir.

⁵⁸ K. Ş. S., 23b/210a-3.

⁵⁹ K. Ş. S., 23b/209a-1.

⁶⁰ K. Ş. S., 23b/205a-2.

⁶¹ K. Ş. S., 23b/204a-1.

⁶² K. Ş. S., 23b/201a-3.

Mahkemeden soruşturulması istendiğinde davalının da tasdik etmesiyle kayıtlara geçmiştir.⁶³

Yeniçerilerden Hasan mahkemede yine aynı gruptan olan Ali isimli kişiden şikâyetçi olmuştur. Davacı, Ali'nin bıçakla sol omzunun üzerinde büyük bir yara açtığını söylemiş ve buna karşılık soruşturulmasını talep etmiştir. Ali cevabında inkâr etmiş ve kanıt yetersizliğinden dolayı davası düşmüştür.⁶⁴

Yerel halkın farklı sosyal sınıflar arasındaki ilişkilerine ve hukuksal süreçlerine örnek verilebilecek bir vak'a da Bahçesaray'da yaşanmıştır. Otarköy sakinlerinden Hacı Bayram mahkemede İvan isimli bir Hristiyan tarhandan şikâyetçi olmuştur. Belgelerden bilindiği üzere "tarhan" terimi âzâd köleler için kullanılmaktaydı.⁶⁵ İvan, Hacı Bayram'ın Semen adlı kölesine ait baltayla, Semen'i sol kaşının üzerine vurup yaralamıştır. Soruşturma talep edildiğinde İvan, Semen'in geceleyin evini basıp üzerine baltayla yürüdüğünü ve vurduğunu ardından kendini savunmak için elindeki balta ile karşılık vererek saldırgana savurduğunu ifade etmiştir. Savurduğu baltanın Semen'in baltasına çarpması sonucu, Semen'in baltası geri dönerek kendi başına isabet ettiğini ve bu durumun ölümüne yol açtığını belirtmiş ve suçu inkâr ettiğinden dolayı kanıt istenmiştir. Delil bulunamadığı için kendi dinî vecibeleri doğrultusunda yemin etmiştir. Maktul köle mahkeme tarafından incelendiğinde, ölmeden önce yaralanmış olduğu yetkili kişilerce tespit edilmiş ve bu durum İvan'ın ifadesini doğrular nitelikte kayda geçirilmiştir. Şer'i mahkemelerde gayrimüslim de olsa yeminlerinin hukuken geçerli olduğunu görmekteyiz.⁶⁶

Taşlıbulga kazası Hacıkeç sakinlerinden Monla, Talu Mehmet isimli kişiyi dava etmiştir. Talu Mehmet, yirmi yedi gün önce Monla'nın başını ve iki elini seyf (kılıç) ile vurup yaralamıştır. Monla, mahkemeye gelip

⁶³ K. Ş. S., 23b/187b-2.

⁶⁴ K. Ş. S., 23b/174b-1.

⁶⁵ "Belgelerde geçen terimlerden bir tanesi de tarhandır. Tarhan aslında İslamiyet öncesi Türklerde kullanılan bir asalet unvanıdır ve bey anlamına gelmektedir. Ancak belgelerden anlaşıldığına göre, köleleri ilgilendiren bir terim olarak azatlı köle anlamında kullanılmaktadır." Daha fazla ayrıntı için bkz., Köse, age, s. 36.

⁶⁶ K. Ş. S., 23b/168b-4.

dava ettiğinde suçlamayı inkâr etmiştir. Kanıt talep edildiğinde delil getirmek üzereyken arabulucular araya girip beş altına sulh sağlanmıştır. Anlaşmaya uyarak sulh bedelini almış ve davadan feragat etmiştir. Talu Mehmet'e sorulduğunda Monla'nın ifadelerini tasdik etmiş ve mahkeme tarafından sulh kayıt altına alınmıştır.⁶⁷

Darp Vak'aları

İslam hukukunda bir gayrimüslimin bir Müslümanla hukukî bir ihtilâf yaşaması durumunda şer'î mahkemeye başvurusu gerekliydi.⁶⁸ Bunun bir örneğini Avreli isimli gayrimüslimin Ömer'in kendisini darp edip hançerle saldırdığını iddia ettiği şikâyetinde görmekteyiz. Soruşturulması istendiğinde Ömer suçunu kabul edince zabıtaya verildiği kaydedilmiştir.⁶⁹

Başka bir dava, Kiptîlerden Bakşı Usta ve Malay arasında geçmektedir. Bakşı Usta, Malay'ın kendisini kürekle darp edip sağ gözünü kör ettiğinden şikâyetçi olmuştur. Soruşturulmasını istediğinde Malay suçu inkâr etmiştir. Yaralamaya dair kanıt istendiğinde ise Hüseyin ve Musa şahitlik yapmıştır. Aralarına arabulucuların girmesiyle taraflar sulh sağlamıştır. Kiptîler Kırım'da yaşayan topluluklardan bir tanesi olmakla birlikte çingeneler olarak bilinmekteydi.⁷⁰

Ankırman Köyü'nden Abdulgani Çelebi mahkemede Yeniçerilerden İbrahim'in kendisine iki kez tüfekte ateş ettiğini ardından hançerle üzerine yürüyerek saldırdığını ve hakaret ettiğini ifade etmiştir. Soruşturulmasını istediğinde davalı suçu inkâr etmiştir. Olaya tanıklık eden Hacı Mustafa ve Abdurrahman Çelebi mahkeme önünde şahitlik yapmış; bunun sonucunda İbrahim'in suçlu olduğu belirlenerek kaydedilmiştir.⁷¹

⁶⁷ K. Ş. S., 23b/139a-5.

⁶⁸ Mehmet Caner Çavuş, "67 A 90 Numaralı 1077 – 1080 (1666 - 1670) Kırım Kadiasker Defterine (Şer'iyce Siciline) Göre Yahudilerin Sosyo – Kültürel Hayatı", Vak'anüvis, 1 (Mart 2019), s.122.

⁶⁹ K. Ş. S., 23b/246a-3.

⁷⁰ K. Ş. S., 23b/242b-6.

⁷¹ K. Ş. S., 23b/238a-1.

Kayserili İsmail mahkemede Ferahkirman askerlerinden Mehmet, Hüseyin, Musa, Hasan oğlu Ahmet, Mustafa oğlu Ahmet ve Bekir isimli kişilerin Gözleve’de gece vakitlerinde savunmasız durumdayken odasını basıp eşyalarını çaldığını ifade etmiştir. Çalınanlar arasında bir kılıç, bir makdem, bir tüfek, on beş boyanmış ve cilalanmış deri, bir yeşil dolamasıyla sarık ve yüz kuruş vardır. Ayrıca kendisini darp edip öldürmeye teşebbüs ettiklerinde adamlarının müdahalesiyle kurtulduğunu ifade etmiştir. Soruşturulmasını istediğinde ismi geçen kişiler eşyalar ile parayı çaldığını itiraf etmiş ve kayıtlara geçmiştir.⁷²

Salgır kazasına bağlı Koltan Köyü’nden Bay Terek Müezzin’in eski kölesi Kara Çora ile ilgili bir vak’a, âzâdların mahkemeye başvurarak eski sahiplerine karşı hak talebinde bulunabileceklerini gösteren çarpıcı bir durumdur. Boğdan asıllı Müslüman olan Kara Çora, orta boylu, esmer tenli, koyungözlü ve kemer burunlu olarak tarif edilmiştir. Kara Çora, mahkemede eski efendisi Bay Terek’in kendisini bir yıl önce âzâd ettiğini ancak buna rağmen zorla alıkonup çalıştırıldığını, dövüldüğünü ve kısıtlandığını ifade etmiştir. Bu iddialarını desteklemek için köy halkından Ebubekir Monla ve Abdullah Çelebi’yi şahit olarak göstermiştir. Fırsatını bulduğunda mahkemeye müracaat etmiş ve hakkını talep etmektedir. Soruşturulduğunda Bay Terek, Kara Çora’nın bütün söylediklerini tasdik etmiştir. Bu durumdan dolayı Kara Çora’nın daha önce âzâd edildiği mahkeme kararıyla yeniden teyit edilerek kaydedilmiştir.⁷³

Vak’aların İstatistiksel Analizi

1676-1681 yılları arasında şer’iyye sicillerine göre Kırım Hanlığı’nda 63 adet cinayet, yaralama ve darp vak’ası kadı mahkemesine taşınmıştır. Aralarındaki dağılıma baktığımızda en fazla işlenen suçun cinayet olduğunu görmekteyiz. 22 adet (%36) cinayet, 21 (%33) yaralama ve 20 (%31) darp olayı mevcuttur.⁷⁴

Vak’aları şahitlik müessesesi çerçevesinde değerlendirdiğimizde, davalının suçu reddetmesinin ardından davacının iki şahit getirmesiyle

⁷² K. Ş. S., 23b/197a-8.

⁷³ K. Ş. S., 23b/165a-4.

⁷⁴ K. Ş. S., 23b.

suçun ispat edildiği ve davacı lehine sonuçlanan kayıtların sayısının 17 olduğu tespit edilmiştir.⁷⁴

Öte yandan, şahitlerin bulunmadığı veya delillerin yetersiz kaldığı durumlarda davalıya yemin teklif edilmiş, yemin ettikten sonra davacının açtığı davanın düştüğü kayıtlara geçmiştir. Bu şekilde sonuçlanan dava sayısı 9'dur.⁷⁴

Mahkemede suç isnâdıyla karşı karşıya kalan kişilerin doğrudan suçlarını kabul ettiği davaların sayısı ise 7 olarak belirlenmiştir.⁷⁴ Şahitlik müessesesinin devrede olduğu ancak sürecin farklı bir şekilde ilerleyerek neticelendiği örneklerden biri Kıptîlerle ilgili bir davadır. Bu davada, şahitler ifadelerini sunmaya başlamışken, muslihûn aracılığıyla taraflar arasında uzlaşma sağlanmıştır.⁷⁵

Bir başka davada, davacı yalnızca bir şahit getirebilmiştir. Ancak ikinci şahidin eksikliği nedeniyle dava ertelenmek üzereyken, arabulucuların devreye girmesiyle taraflar arasında uzlaşma sağlandığı görülmüştür.⁷⁶ Son olarak incelediğimiz vak'ada, davacının iddiasına karşı davalılar tarafından şahitler getirilmiştir. Şahitlerin savunmayı desteklemesi üzerine davalılar lehine sonuçlanmıştır.⁷⁷

Vak'aların Demografik Dağılımı

Cinayet, yaralama ve darp vak'aları cinsiyet ve etnik kimlik değişkenleri açısından incelenmiştir. İnceleme sonucunda, erkeklere atfedilen vak'a sayısı 46 olarak kaydedilmiştir. Gayrimüslimlere ilişkin yalnızca 1 vak'a tespit edilmiştir. Kadınlara ait vak'alar ise 2 olarak belirlenmiştir. Ortak yapılan vak'aların sayısı 8, faili meçhul olarak kaydedilen vak'aların sayısı 5'tir.⁷⁸

Tablo 1: 1676-1681 Yılları Arasında Kırım'da Meydana Gelen Cinayet, Yaralama ve Darp Olaylarında Faillerin Analizi

Vak'a Türü	Erkek	Kadın	Gayrimüslim (Erkek)	Ortak İşlenenler	Bilinmeyen
------------	-------	-------	---------------------	------------------	------------

⁷⁵ K. Ş. S., 23b/242b-6.

⁷⁶ K. Ş. S., 23b/178a-4.

⁷⁷ K. Ş. S., 23b/239b-1.

⁷⁸ K. Ş. S., 23b.

Cinayet	15	1	1	2	4
Yaralama	20	1	0	1	1
Darp	11	0	0	5	0

Vak'aların Coğrafi Dağılımı

Kırım'da kazalar ve ona bağlı köylerle birlikte ele alındığında 26 olay kaza merkezlerinde, 23 olay kazaya bağlı taşra yerleşimlerinde yaşanmıştır. Yol, han gibi coğrafi yönden tam tanımlanamayacak olan mekânlarda meydana gelen vak'alar 6 tanedir. Yer bilgisi içermeyen kayıtların sayısı 11'dir.⁷⁹

Verilerimize göre suç vak'alarının en yoğun şekilde gerçekleştiği kaza Bahçesaray'dır. Bu durumun temel nedenleri arasında, Bahçesaray'ın başkent olması nedeniyle nüfusun merkezde yoğunlaşması yer almaktadır. Ayrıca, taşra bölgelerine kıyasla merkez mahkemeye daha fazla davanın intikal etmesi, suç vak'alarının kayıtlara yansıyan sayısını artıran bir diğer önemli faktördür.⁸⁰

Cinayet vak'alarının tespit edildiği yerler arasında Bahçesaray kazasına bağlı Astile ve Şuli köyleri; Mankub kazasına bağlı Kamra ve Gavri köyleri; Karasu Tomak kazası ve bu kazaya bağlı Doğanaş Köyü; Karasu kazasına bağlı Bakti Hoca Köyü; Nısfı Tomak kazasına bağlı Akça Köyü; Kırım-ı Atık kazasına bağlı Karagöz Köyü; Şeyheli kazasına bağlı Altıncımerket Köyü; Kaçar Kısmeti kazasına bağlı Divangömü Köyü; Samarcık kazasına bağlı Toklucuk Köyü; Çeterlik kazasına bağlı Nayman Köyü; Karakurt kazasına bağlı Baygeldi Köyü; Mangut kazasına bağlı Semen Konrat Köyü, Sivritaş Köyü, Divanköy ve Seyyideli yer almaktadır.⁸¹

Yaralama vak'alarının meydana geldiği yerler arasında Bahçesaray kazası ile bu kazaya bağlı Sulu Kuba Mahallesi, Hüseyin Bölükbaşı Mahallesi ve Boğdan Mahallesi; Otarköy; Kısmettaş kazasına bağlı Borankırı Köyü; Karakurt kazası; Rabat kazasına bağlı Orkur Köyü;

⁷⁹ K. Ş. S., 23b.

⁸⁰ K. Ş. S., 23b.

⁸¹ K. Ş. S., 23b.

Çongar kazasına bağlı Kırşeke Oprat Köyü; Karakurt kazasına bağlı Meşer Köyü; Taşlıbulga kazasına bağlı Hacıkeç Köyü, Uçköy ve Divanköy bulunmaktadır.⁸²

Darp vak'alarının görüldüğü yerler ise Bahçesaray kazasına bağlı İstiliyye Köyü, Mehmed Şah Bey Köyü, Divanköy ve Eskiuyurt; Çongar kazasına bağlı Kırşeke Oprat Köyü; Akmesjid kazası; Rabat kazasına bağlı Gübenekis Köyü; Taşlı kazasına bağlı Eytakhacı Köyü; Salgir kazasına bağlı Koltan Köyü; Nısfı Tomak kazasına bağlı Şayka Köyü, Ankirman Köyü, Kula Köyü ve Ötüşeli Köyü ile Gözleve olarak tespit edilmiştir.⁸³

Vak'alarda Kullanılan Aletler

Yaptığımız çalışmada cinayet, darp ve yaralama suçlarının işlenmesinde daha çok bıçak ve hançer gibi kesici aletlerin yanı sıra balta gibi yarıcı aletlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bazı durumlarda da yumruk atma, boğma, darp etme, düşürme ve ok atma bir cinayet, yaralama ile darba sebebiyet vermiştir. Kayıtlarda suç aleti kullanımına dair herhangi bir bilginin bulunmadığı vak'aların sayısı ise 11 olarak saptanmıştır.⁸⁴

Tablo 2: 1676-1681 Yılları Arasında Kırım'da Meydana Gelen Cinayet, Yaralama ve Darp Olaylarında Kullanılan Suç Aletleri

Kullanılan Alet	Vak'a Sayısı	Kullanılan Alet	Vak'a Sayısı
Bıçak	21	Ok	1
Balta	4	Ayakkabı Demiri	1
Hançer	3	Kili sapı	1
Tüfek	2	Tokmak	1
Tahta parçası, Tomruk	2	Koruk çubuk	1
Kılıç	1		

⁸² K. Ş. S., 23b.

⁸³ K. Ş. S., 23b.

⁸⁴ K. Ş. S., 23b.

Sonuç

23b numaralı Kırım şer'iyye siciline dayanan çalışmamızın ilk bölümünde mahkeme işleyiş süreci değerlendirilmiş, kadıların sosyal ve hukukî düzenin sağlanmasındaki kritik rolü ortaya konulmuştur. Çalışmamız, bu alanda yapılmış pek çok araştırmanın ortaya koyduğu verilerle uyum göstermektedir. Literatüre katkımızın Kırım hukuk uygulamaları ile Osmanlı hukuk uygulamaları arasındaki benzerliğin ortaya çıkarılmasına katkı sağlamak olduğu düşünülmektedir. Mahkeme sürecinin, şikâyetin kaydedilmesi, şahitlerin "tezkiye" ile değerlendirilmesi ve kararların "Şuhûdü'l-Hâl" tarafından gözlemlenmesi gibi aşamaları, adaletin hem şer'î hem de örfî kurallara uygun şekilde tesis edildiğini göstermektedir.

Çalışma çerçevesinde özellikle cinayet, yaralama ve darp gibi şiddet vak'alarının hukukî süreçleri değerlendirilmiştir. Sicil kayıtları, bu tür vak'alarda tarafların ifadeleri, tanıklıklar ve kadı kararlarının ayrıntılı şekilde yer aldığını göstermektedir. İncelemeler, Hanlık içerisindeki suç ve ceza ilişkisine dair önemli veriler sunmuştur.

Cinayet vak'alarında genellikle maktulün ailesine tanınan kısas ve diyet hakkı öne çıkmıştır. Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda davaların genellikle diyet ödenmesi şeklinde sonlandırıldığını söyleyebiliriz. Yaralama ve darp davalarında taraflar arasında sulh sağlanmasının önceliklendirildiği, ancak zarar gören kişinin taleplerine göre ceza veya tazminat hükümlerinin de uygulandığı görülmüştür.

Kırım toplumunda gayrimüslimlerin kayda değer bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir. İncelenen vak'alar, topluluklar arasında genel olarak ciddi bir asayiş sorununun yaşanmadığını ortaya koymaktadır.

Şiddet olaylarının, Hanlık'taki sosyal tabakalaşma, ekonomik ilişkiler ve toplumsal cinsiyet gibi dinamiklerle doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle kadınların suç davalarında daha çok davacı konumunda yer alması, dönemin toplumsal yapısına dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Kaynakça

1676-1681 Tarihli 23b Numaralı Kırım Şer'iyye Sicili Defteri, Otdel Rukopisey Rossiyskoy Natsionalnoy Bibliotek.

Acar, Serkan, "Türk Tatar Hanlıklarında İmildaşlık (Sütkardeşlik)", *Altay Toplulukları Aile ve Aile Değerleri*, ed. İlhan Şahin-Fahri Solak- Güljanat K. Ercilasun- M. Bilal Çelik- Aymira Taşbaş - Erhan Taşbaş, (İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği, 2019), s. 92-99.

Açık, Turan, "Yeminin İki Yüzü: Vicdanı ve Toplumsal Kanaat Arasında Osmanlı Bireyi", *History Studies*, 5/2 (March 2013), s. 11.

Aktan, Ömer Berkin, *İstanbul'da Suç: Toplum ve Devlet (1660-1665)*, Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2024.

Aktaş Sarı, Sema, *3a-3b Numaralı, 1648-1679 Tarihli Kırım Kadiasker Defterlerine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2016.

Aktaş Sarı, Sema, *Bir Kırım Şehri: Gözleve (1675-1700)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2022.

Babalar, Serap, *Bursa'nın Sosyal Tarihi Kapsamında, 17.Yüzyıl Başlarında Kadı Sicillerinde Şiddet İçeren Suçlar ve Düşündürdükleri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2015.

Bıyık, Ömer, *Kırım'ın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774)*, İstanbul 2014.

Boynukalın, Ertuğrul, "Yemin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 43/417. TDV Yayınları, İstanbul, 2013.

Bulut, İlhan, "İslam ve Osmanlı Ceza Hukukunda Hataen Öldürme Suçu", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 1 (Şubat 2018), s. 47.

Cin, Halil-Akgündüz, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2017.

Çavuş, Mehmet Caner, "67 A 90 Numaralı 1077 – 1080 (1666 - 1670) Kırım Kadiasker Defterine (Şer'iyye Siciline) Göre Yahudilerin Sosyo – Kültürel Hayatı", *Vak'anüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4/1 (Mart 2019), s. 122.

Çavuş, Mehmet Caner, *67 A 90 Numaralı (Onuncu Cilt) 1077-1080 (1666-1670) Tarihli Kadiasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1-70 Varak)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019.

Çocuklu, Buse, XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayıntâb'da Suç ve Ceza, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2020.

Çolak, Mücahit, "İslâm Hukukunda Ceza Ehliyeti Açısından Yaş Küçüklüğü", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35 (Haziran 2011), s. 106.

Demir, Mustafa, *16. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Suç ve Suçlular: İstanbul Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2016.

Dinçergök, Burak, *Osmanlı Manastır'ında Suç ve Ceza (1683-1718)*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.

Doğan, Ahmet, *Kırım Bahçesaray'da Sosyo-Ekonomik Hayat (1700-1725)*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2022.

Erdogan, Ahmet, *Suç ve Ceza: Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezalar (1559-1609)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sivas 2019.

Erkek, Mehmet Salih, "Osmanlı Mardin'inde Cinayet Vak'aları ve Cinayet Soruşturmaları Hakkında Bir Değerlendirme", *Bellekten*, 77/279 (Ağustos 2013), s. 637-652.

Erkul, Fikriye, *Osmanlı'da Kadılık*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2023.

Karataş, Ali İhsan, "Bursa Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Köleliğe Bir Bakış", *İSTEM*, 9 (Aralık 2007), s. 140.

Kayar, Betül, "Osmanlı Yargı Teşkilatında Naib", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 1 (Şubat 2020), s. 228.

Kılınç, Şahin, *17 Numaralı Kırım Şer'iyye Sicili (H. 1084-1085/M. 1673-1674) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019.

Kosbatar, Önder, *Osmanlı Antalya'sında Suç, Suçluluk ve Suçlular (19. Yüzyıl Ortası)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2019.

Kubbealtı Lugatı. Erişim 30 Nisan 2025. <http://lugatim.com>

Özdem Köse, Zeynep, *Kırım Hanlığı'nda Kölelik (1648-1699)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş 2017.

Özdem Köse, Zeynep-Söylemez, Faruk, "Kırım Hanlığı'nda Kölelerin İstihdam Alanları (17. Yüzyılın İkinci Yarısı)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/1 (Ocak 2020), s. 143.

Öztürk, Mustafa, "Osmanlı Hukukunda İhkâk-ı Hakk Kavramı", *Türk Hukuk Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Adnan Dönderalp, (Ankara: Türkiye Adalet Akademisi, 2021), s. 551.

Öztürk, Yücel, "Kazak Teriminin Kölelik Mefhumu ile İlişkisi Üzerine", *Journal of International Eastern European Studies*, 2/2 (Aralık 2020), s. 561-570.

Öztürk, Yücel, *Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım*, İstanbul 2015.

Öztürk, Yücel, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*, Ankara 2000.

Sağlam, Hadi, "İslâm Hukuku Tarihinde Faili Meçhul Cinayetler Meselesi (Kasâme Müessesesi)", *E-Akademi Dergisi*, 108 (2011), s. 4.

Salihlioğlu, Halil, "Onbeşinci Yüzyılın Sonu ile Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri", *Ortadoğu Teknik Üniversitesi Gelişim Dergisi*, Özel Sayı (1979-1980), s. 84.

Sarıyıldız, Gülden, "Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 1 (Şubat 2013), s. 251-252.

Şimşek, Eyyub, "Şer'iyce Sicillerine Göre 18. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaralama ve Cinayet Vak'aları", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 15 (Nisan 2013), s. 9-26.

Taş, Hülya, "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki 'Şühûdü'l-Hâl' Nasıl Değerlendirilebilir?", *Bilig*, 44 (Haziran 2008), s. 29-38.

Türkmenoğlu, Mehmet Ali-Göklü, Duygu, "Osmanlı Klasik Döneminde Arabuluculuk, Uzlaşma ve Muslihûn'un Konumu", *International Online Conference on Social Sciences Researches*, 2 (2020), s. 151-161.

Yiğit, Yaşar, "İslâm Ceza Hukukunda Kadınların Şahitliği", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 1/1 (Mayıs 2001), s. 80.